

Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentarai internete

---

Lina Auškalnienė

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

SANTRAUKA. Demokratiškoje valstybėje spaudos, žodžio laisvė, naujienų pateikimas tiesiogiai siejami su socialine atsakomybe, integracija ir tolerancijos plėtra. Tačiau visuomenėje netyla diskusijos apie etninių grupių diskriminaciją, etninio nepakantumo apraiškas žiniasklaidoje, ieškoma efektyvių būdų užkirsti kelią rasizmui, ksenofobijai ir kitoms internete sklindžiamoms etninės netolerancijos formoms. Žiniasklaidos veikla reglamentuojama remiantis įstatymais, teisinėmis, profesinio reguliavimo normomis. Internetinės žiniasklaidos ir komentarų naujienų portaluose atvejis – naujas žvilgsnis į viešąjį diskursą. Daugialypė, interaktyvi, laisva internetinė žiniasklaida – specifinė etninio nepakantumo apraiškoms jautri erdvė. Tyrimo objektas – etninio nepakantumo fenomenas. Etninis nepakantumas – visuomenėje vis dar prieštarigai suvokiama ir vertinama tema, o naujienų portalų komentaruose aptinkamos nepakantumo bei netolerancijos apraiškos tik pastaruoju metu ėmė susilaukti didesnio visuomenės ir pačios žiniasklaidos dėmesio. Straipsnyje pristatomoje straipsnių komentarų atvejo studijoje atkreipiamas dėmesys į atvirų etninio nepakantumo apraiškų sklaidą internete.

Pagrindiniai žodžiai: ETNINIS NEPKANTUMAS, INTERNETINĖ ŽINIASKLAIDA, KOMENTARAI INTERNETE.

Įvadas

Nors įstatymai užkerta kelią atviroms nepakantumo apraiškoms, šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje aktualus ir kitos raiškos – „nematomas“ – nepakantumas, viešajame gyvenime įtvirtinamas tekstu ir kalbėjimu. Technologijų amžiuje virtuali interneto erdvė atveria naujas galimybes ne tik laisvai minties raiškai, bet ir verčia susimąstyti apie naujas nepakantumo raiškos formas. Šio straipsnio tikslas – etninio nepakantumo apraiškų Lietuvos internetinės žiniasklaidos komentaruose analizė. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama komentarams internete, analizuojama jų retorika, diskutuojama apie juose pateikiamus daugumos ir etninių mažumų santykių stereotipus.

Straipsnio pagrindas – nuo 2004 m. sausio iki 2005 m. sausio mėn. vykdytos internetinio naujienų portalų DELFI stebėsenos duomenų pagrindu atliktos naujienų ir diskusijų (komentarų) turinio analizės rezultatai (Diliūnaitė 2005).

Informacija etnine tematika internetinės žiniasklaidos pranešimuose

Pakankamas ir adekvatus etninių grupių vaizdavimas žiniasklaidoje yra svarbus demokratijos kokybės požūriu. Būdamą organiška visuomenės gyvenimo dalimi, žiniasklaida atlieka svarbų vaidmenį formuodama viešąją poziciją, ji yra informacijos sklaidos kanalas, nustatantis naujienų tvarkaraštį, taip pat ir kalbėjimo diskursus. Žiniasklaidos priemonių skleidžiama informacija etnine tematika gali būti vienu iš socialinio dalyvavimo ar atskirties, integracijos ar dezintegracijos, demokratiškumo rodiklių. Nepakankamas, neadekvatus vaizdas gali paskatinti nelygybės – realios ar įsivaizduojamos – formavimąsi.

Šio tyrimo publikacijų masyvas – 156 straipsniai, 2004 m. sausio – 2005 m. sausio mėnesiais pasirodę naujienų portale DELFI. 1 lentelėje apibendrintai pateikiama internetinės žiniasklaidos tyrimo medžiaga atskleidžia naujienų apie etnines mažumas specifiką. Apibendrinami galime teigti, jog etninės įvairovės ir tolerancijos aspektai lieka pranešimų paraštėse. Neretai pasirenkamas statiškas, fiksuotas požūiris į etninių mažumų vaizdavimą. Gyvenimo istorijos, etninių mažumų dalyvavimas visuomeniniame gyvenime sudaro tik nedidelę publikacijų dalį. Daugiau dėmesio skiriant sensacijoms, nekasdieniškomis situacijoms, pabrėžiamas šių grupių „kitoniskumas“ ar marginalumas, kuriama erdvė etninio nepakantumo apraiškoms.

1 LENTELE. Informacija etnine tematika internetinės žiniasklaidos pranešimuose¹

Pozicija	Charakteristika	Apibendrinimas
Publikacijos žanras	Žinutė	Linkstama informuoti apie įvykius, o ne apie tų įvykių kontekstą bei priešistorę. Dėmesys koncentruojamas į faktų pateikimą, operatyvumą, tačiau prarandamas išsamumas
Skiltis	Lietuvos naujienos	Labiau akcentuojami lokalaus bei valstybinio, o ne tarptautinio lygmens įvykiai
Mažumų grupė	Žydai/ėigonai/rusiai	Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje nėra akcentuojamas migrantų, prieglobsčio prašytojų klausimas. Apie etnines mažumas linkstama kalbėti tautinių mažumų kontekste
Pagrindinis informacijos šaltinis	Valdžios atstovas	Valdžios atstovai bei teisėsaugos pareigūnai kartu sudaro lygiai 50 proc. visų informaciją teikiančių šaltinių
Publikacijos tema	Konfliktas	Dominuoja du požūiriai į tarpetninių santykių problematiką: <i>emocinė</i> dimensija (konfliktai, etninio nepakantumo kurstymo atvejai) ir <i>etninių mažumų, kaip problemų</i> , dimensija (kriminaliniai aspektai, ėigonų, ėeėnų klausimai)

Duomenų šaltinis: Naujienų portalas DELFI

¹ Tyrimo „Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje“ duomenys (Diliūnaitė 2005).

Nors publikuotuose straipsniuose nerasta nė vieno atvirai diskriminacinio ar rasistinio pranešimo, tai, kaip visuomenės informavimo priemonės vaizduoja su etniniais santykiais susijusias temas, kokius akcentus pasirenka, kokiems veikėjams suteikia galimybę pasisakyti, išryškina subtilaus nepakantumo apraiškas. Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso normos rašant publikacijas taip pat taikomos gana lanksčiai: žiniasklaidos pranešimams būdingas diskriminuojantis, vienpusis kalbėjimas apie etnines mažumas, mažumų išskyrimas iš visuomenės, kaltės bei atsakomybės priskyrimas ir stereotipų kūrimas, etninių grupių kategorizavimas, jas apibūdinant kaip vienalytę masę.

Tekstai yra ta erdvė, kurioje komentuojama. Pasikartojantys naratyvai, metaforos, klišės, vartojamos skirtingoms etninėms grupėms aprašyti, kartojasi. Galime išskirti tam tikras diskurse įtvirtintas netolerancijos formas, sustiprėjančias tų pačių tekstų komentaruose. Komentarų, kaip atvejo, analizė – naujas požiūris į etninio nepakantumo elektroninėje žiniasklaidoje raišką. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos (2003) teigiama, jog interneto tinkluose informacija turi būti skleidžiama vadovaujantis Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo (1996) ir Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso (2005) nuostatomis, reikalaujama pateikti specialų užrašą, kuriame apibrėžiama portalo valdytojo atsakomybė už tinklalapio turinį, taigi ir už publikacijų komentarus.

2006 m. liepos 5 d. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų Papildomą protokolą dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo. Protokolas numato ne tik administracinę, bet ir baudžiamąją atsakomybę už elektroninėje erdvėje padarytas veikas, ketinant kurstyti neapykantą, diskriminavimą arba smurtą, nukreiptą prieš asmenį arba asmenų grupę dėl rasės, odos spalvos, tautinės ar etninės kilmės, taip pat religijos, jeigu ji naudojama kaip pretekstas kuriam nors iš šių veiksmų. Tačiau nors juridinės nuostatos turėtų užtikrinti visapusę apsaugą, tyrimai rodo, jog direktyvos ne visada pakankamai efektyvios, pradėti vos keli ikiteisminiai tyrimai dėl neapykantos kurstymo komentaruose (Remeika 2006).

Etninis nepakantumas, internetinės žiniasklaidos specifika ir komentarai internete

Šiuolaikinėje visuomenėje etninio nepakantumo samprata kinta. Etninis nepakantumas apibrėžiamas kaip neigiamas požiūris į etnines mažumas, kai netolerancijos pagrindu tampa tai, jog individas priklauso kitai etninei grupei (Strabac, Listhaug 2004). Jis stipriai susijęs su socialinėje tikrovėje įtvirtintais išankstiniais

nusistatymais, neatsiejamas nuo diskriminacijos, netolerancijos sampratų, taip pat ir kitų netolerancijos formų – ksenofobijos, antisemitizmo, rasizmo.

Informacija apie etnines mažumas ir jų problemas internete – lengvai pasiekiamą, nemokamą, pateikiama operatyviai ir greitai. Lietuvoje interneto vartotojų, taigi ir potencialių internetinių naujienų tinklalapių lankytojų, daugėja. TNS Baltic Gallup duomenimis, 2006 m. III ketvirtį internetu naudojosi per 36 proc. šalies gyventojų (Reklama DELFI portale 2006).

Internetinė žiniasklaida, kaip ir tradicinės žiniasklaidos priemonės, savo pranešimuose gali skleisti, palaikyti ir įtvirtinti tam tikras stereotipines nuomones bei nuostatas. Juo labiau, internetas tarsi panaikina tarpasmeninį bendravimą ir žiniasklaidos priemonės skiriančias ribas (Baym 2002). Jei žiniasklaidos pranešimams internete galime pritaikyti egzistuojančius tradicinius visuomenės informavimo priemonių kontrolės mechanizmus, nuo interneto žiniasklaidos pranešimų neatskiriami komentarai internete reikalauja specialaus dėmesio.

Komentavimas – tai teisė laisvai reikšti savo nuomonę. Tačiau platus komunikacinių galimybių spektras reiškia ir tai, jog komentuojant interneto portaluose kuriamas naujas turinys, verčiantis kalbėti apie sunkiai su demokratinės visuomenės vertybėmis suderinamus neapykantos ir netolerancijos kultūros atvejus. Tyrėjai kvestionuoja komentarų, kaip virtualios komunikacinės erdvės, vaidmenį, o jų impulsyvumas, emocionalumas, lėkštas turinys verčia suabejoti technologijos galia suburti pilietiškai angažuotą bendruomenę (Balčytienė 2002). Tiek visuomenės diskusijose, tiek pačiuose komentaruose nuolat pasigirsta nuomonių, jog tai tik tam tikros uždaros, nedidelės individų grupės kuriamas diskursas, neatspindintis realių visuomenėje egzistuojančių požiūrių bei nuotaikų.

Nepaisant šių argumentų, komentarai internete suteikia galimybę plačiau pažvelgti į etninio nepakantumo apraiškas elektroninėje Lietuvos žiniasklaidoje, tiriant tą visuomenės diskursą, kuris ne visada aiškiai matomas stebint savikontrolės mechanizmus turinčią žiniasklaidą. Kaip jau buvo minėta, internetiniai naujienų portalai Lietuvoje etnine tematika rašo pakankamai epizodiškai, o publikacijos dažniau reprezentuoja stereotipinius etninių mažumų vaizdinius, išryškina socialinę distanciją tarp atskirų etninių grupių. Tačiau etninė tematika internete yra ypatinga – santykinai retą temą lydi palyginti didelis komentarų kiekis ir komentatoriai savo poziciją išsako pakankamai tiesmukai. Didelis ir mažai tyrinėtas komentarų masyvas – nepaprastai įdomi medžiaga mąstymo schemų, vyraujančios retorikos ir visuomenės nuotaikų tyrimams.

Komentarai internete: atvejo analizė

Galimybė viešai pasisakyti internetiniuose naujienų portaluose yra apibrėžiama kaip komentarai, replikos, nuomonės, kuriuos parašo skaitytojai prie bet kurios žinutės. Juos gali rašyti bet kuris skaitytojas, o komentarų sistema lei-

džia skaitytojams išsakyti savo nuomonę apie kasdien publikuojamas žinias (Kas yra DELFI skaitytojų komentarai 2006). Pabrėžtinas būtent naujienų portalams būdingas publikacijų komentavimo fenomenas, kur diskusiją generuoja publikacijos, o komentaras yra reakcija į tai, kas parašyta, nuomonė virtualioje diskusijoje.

Šiame straipsnyje nagrinėjami naujienų portale DELFI pasirodžiusių straipsnių komentarai. Straipsniai su komentarais tyrimui atrinkti remiantis 2004 m. sausio – 2005 m. sausio mėn. vykdytos naujienų portalo DELFI stebėsenos duomenų pagrindu. Siekiant objektyviai įvertinti komentavimo intensyvumą, komentarų skaičius buvo fiksuojamas praėjus trims dienoms po straipsnio pasirodymo naujienų portale.

Naujienų portalas DELFI – turintis didžiausią skaitytojų auditoriją (tarp naujienų portalų jis sulaukia daugiausia unikalių vartotojų), tai vienas populiariausių portalų komentuoti (apie tai galima spręsti iš didžiulio komentarų srauto kai kuriose diskusijose). Apklausos duomenimis, maždaug 30 proc. šio portalo skaitytojų rašo komentarus (Reklama DELFI portale 2006).

Pasirinkti keli aspektai, kuriais remiantis nagrinėjamas interneto komentarų atvejis – analizuojami etninio nepakantumo simptomai, temos, kurios skatina komentuoti, komentatorių prisiimami vaidmenys bei išryškėjantys etninių mažumų vaizdiniai, jie lyginami su straipsniuose atsiskleidžiančiomis reprezentacijomis. Didelis dėmesys skiriamas autentiškoms iliustracijoms iš duomenų masyvo. Tai leidžia giliau pažvelgti į etninio nepakantumo fenomeną įvertinant ir išsąmoninant interneto erdvės specifiką, virtualiosios erdvės daugialypiškumą.

Etninio nepakantumo simptomai komentuose

Tyrėjų žiniasklaidoje išskiriamos netolerancijos praktikos – išankstinis neigiamas nusistatymas, stereotipų kūrimas bei reprodukcija, individų kategorizacija, kaltės suvertimas tam tikroms etninėms grupėms – interneto erdvėje nėra vienintelės. Komentuose, kaip alternatyvioje komunikacinėje erdvėje, galima išvelgti ir daugelį atviresnių komunikacinėje praktikoje išskiriamų nepakantumo apraiškų – antisemitizmo, etnocentrizmo, ksenofobijos užuomazgų ar net realizacijų. Nors komentavimo, diskusijų kontekstas ir skiriasi, jos kartojasi kaip klišės, objektyvuotos nuostatos, įtvirtinančios etninio nepakantumo simptomus. Aptariant kiekvieną jų išryškėja tam tikras alternatyvus etninės temos suvokimo žemėlapis.

Publikacijos antisemitizmo tema sudaro pakankamai didelę tekstų apie etnines mažumas masyvo dalį, ši tema sulaukia didelio komentuotojų dėmesio. Tačiau jei publikacijose dominuoja antisemitizmo, kaip visuomenėje egzistuojančios problemos, įvardijimas, komentarams, atvirkščiai, būdingos antisemi-

tinės nuotaikos, išankstinis priešiškas nusistatymas prieš žydus, kaip religinio, nacionalinio ir rasistinio nepakantumo jiems forma: *Kiek mes galim leisti tiems žydams mus dergti? Žydai visais laikais kėlė savo pažeminimo ir nebygiateistškumo klausimą tik tam, kad tuo pasinaudotų ir pasinaudojimas visuomet turėjo piniginę išraišką.* Nepakantumas įtvirtinamas ir per antisemitines replikas: *erkių ir žydų aktyvumo sezonai sutampa.*

Įvairios nepakantumo apraiškos interneto komentaruose neatsiejamos nuo stereotipų, visaapimančių kategorijų eskalavimo, kur grupės apibūdinamos homogenizuojant visą bendruomenę. Vyrauja išankstinis neigiamas nusistatymas – tarkime, pavyzdys iš komentarų apie čigonų tabore griaujamus namus: *Visais laikais čigonai vogė, vogė ir vogė. Ar galime taikytis su vagimis?* Vertinimas remiantis neigiamais apibendrinimais (*kažin kodėl nuo viduramžių jiems klijuojama etiketė „arkliavagiai“? Nemanau, kad tik šiaip sau...*), o ne konkrečiais faktais apie individus bei jų elgesį neretai sąlygoja tam tikrus etnocentristinius teiginius – etnines grupes imama skirstyti pagal kultūrą ir kalbą tikint, kad savi elgesio modeliai yra geresni, o kultūros nėra vienodai vertingos ir pažangios. Ypač daug tokių atvejų komentaruose apie romus. Nuolat pasigirsta replikos, jog romai yra kažkokios kitokios „kokybės“ žmonės nei kiti: *prieš čigonus įstatymais nepakovosi. Čigonai niekada nepaklus JOKIEMS juos tramdantiems įstatymams. Jie prieš bet kokią, išskyrus jų nuosavą, tvarką. Nereikia jiems to rašto, nereikia tų knygų, nepergvenkit.* Kitai grupei – čekėnams – komentaruose nuolat primetamos visaapimančios „galvažudžių“ etiketės: *privežė į Lietuvą galvažudžių ir vagių, kurie ne tik nenori, bet ir nemoka dirbti. Visi normalūs žmonės, išskyrus jaunimą, žino, kas tai per tauta.* Tokiame kontekste imamos konstruoti etnocentristinės, agresyvaus nacionalizmo nuostatos: *kuo mažiau jų mūsų krašte liks, tuo mažiau problemų, kaip tauta ir valstybė turėsime...; Mes per maža tauta, kad galėtumėme priimti ir šerti, ir toleruoti paduignes, kurios nepritampa savo šalyse...* Neretai tokius teiginius lydi ir nacionalistiniai teiginiai – *Nors mūsų tauta maža, žinia, būtent ji sugriovė ir sunaikino kryžiuočių, mongolų imperiją. Tai, jei reikės, sunaikinsim ir sionizmą su sionistais bei kitus „pretenduojančius“ į mūsų tautos turtą Lietuvoje bei visame pasaulyje.*

Ksenofobinės nuostatos komentaruose taip pat nėra svetimos. Antipatija užsieniečiams ir kitų kultūrų atstovams, baimingas įsitikinimas, kad svetimšaliai paženks visuomenei, persmelkia įvairias temas – *kodėl turėtumėm toleruoti tuos, kitataučius ar kitatikius, kurie, kaip jau kažkas minėjo, nori atimti mūsų pastatytus namus, nori uždaryti mūsų mokyklas ir reikalauja išskirtinių teisių.* Čia neretai pabrėžiama aliuizija į Vakarų Europos patirtį – pavyzdžiui, *būkim gailėtingi pirmiausia savo tautiečiams, nes tuoj bus kaip supelijusioj Vakarinėj Europoj: negrai ir turkai suės visas tautas, liks tik aptingę kosmopolitai, neaiškios rasės ir kilmės.* Ksenofobinės nuostatos išryškėja, kaltę už socialinius, ekonominius ar kitus sunkumus suverčiant vienai etninei grupei: *neturėjom vargo – įsigijom čekėnų.*

Reikia pastebėti, jog priešiško neretai susilaukia ne tik etninės grupės, bet ir tie, kurie drįsta pasisakyti prieš vyraujančią priešišką kalbėjimą: *Geriečiai atsirado. Romų, ką čia romų, vadinkim viską savais vardais – čigonų – teises suskubo ginti. O kas apgins mane nuo čigonų?*

Tačiau labiausiai į akis krenta akivaizdžios agresyvaus nacionalizmo ar net nacizmo apraiškos, iracionali neapykanta, lydinti daugelį publikacijų etnine tematika. Komentaruose neretai nuskamba aliuzijos į Hitlerio ar Stalino vykdytos politikos „naudą“, nors ir stengiamasi išvengti tinklalapyje įdiegtos cenzūravimo sistemos, v yrauja žargonas, keiksmoždziai.

Kas skatina komentuoti?

Bendrame kontekste daugiausia komentuotojų dėmesio susilaukia politika, krepšinis ir straipsniai apie etnines mažumas. O kokios temos etninę tematiką nagrinėjančiuose straipsniuose sulaukia daugiausia dėmesio? Kaip realizuojamas šis dėmesys?

Komentaras – tai savo nuomonės išraiška. Galima iškelti prielaidą, jog didesnio dėmesio sulaukia būtent autoriniai straipsniai, kur autorius tvirtai išsako savo nuomonę, požiūrį, ir dėl to yra „sumalamas į miltus“. Tai inicijuoja diskusiją su autoriumi, išsakomos mintys skatina kontrargumentus. Tačiau vargu ar internetinėje erdvėje pareikštas mintis galėtumėme vadinti viešąja erdve pagal filosofo ir sociologo J. Habermaso koncepciją. Nors išsakyta asmeninė pozicija neretai yra diskusijų objektas, gerokai dažniau nepakantūs komentarai yra nukreipti ne prieš autorių, o prieš tam tikrą etninę grupę kaip visumą. Juo labiau, komentuojant neretai nuklystama nuo bendros straipsnio temos ir plėtojama lygiagrečiai diskusija, besiremianti jau ne argumentais, o vienas kito provokavimu, erzinimu. O jei šioje erdvėje pasirodo koks rimtesnis diskutuotojas, save identifikuojantis kaip etninės mažumos atstovas, jį užgriūva lavina replikų bei komentarų, kuriais ne diskutuojama, ne įsiklausoma į kito nuomonę, o tik nepagrįstai apibendrinama: *Liaudies patarlė sako: „Kiek vilką šersi, vis tiek į mišką dairo“.* *Taip ir su Lietuvos rusais, mokyk nemokęs, vis tiek jie Lietuvos negerbs.*

Kita prielaida – tikėtina, jog vien tam tikros etninės grupės identifikacija publikacijoje ne tik pritraukia skaitytojus, bet ir skatina gausiai komentuoti. Gal komentuotojams nesvarbus pranešimo turinys, ir jie komentuoja visus straipsnius, kuriuose pasirodo etninę grupę identifikuojantis žodis: rusas, žydas ar čekėnas? Tačiau, pavyzdžiui, straipsnis „JAV kino režisierius Lietuvoje pristatys filmus apie žydus ir čigonus“ (2004 08 11, DELFI) sulaukė vos keleto komentarų. Tokiame kontekste reikia ieškoti kitų, ne tik su etnine identifikacija siejamų tam tikrų temų patrauklumo priežasčių.

Įdomi, aktuali tema taip pat galėtų skatinti įsijungti į diskusiją. Komentatorių dėmesio sulaukia pakankamai įvairios publikacijos, siejamos tiek su vietin-

nės, tiek su valstybinės, tiek su tarptautinės reikšmės įvykiais. Egzistuoja keletas pačių bendriausių komentavimo charakteristikų. Pirma, dažniau komentuojami su Lietuva susiję įvykiai, liečiantys mažumas. Antra, komentarai paprastai remiasi ne racionalia logika, diskusija, o emocijomis – tai taip pat suponuoja tam tikrų temų populiarumą. Šia prasme galime išvelgti sąsajas tarp dominuojančių straipsnių etnine tematika temų ir komentuojamų publikacijų – populiariausios temos yra ir labiausiai komentuojamos.

Galime išskirti ir tam tikrus lyderius (žr. 2 lent.). Populiariausios temos komentuoti – etninio nepakantumo kurstymo atvejai, etniniai santykiai regione bei konfliktai. Būtent konfliktiniuose, priešprieša paremtuose diskursuose galima rasti daugiausia nepakantumo apraiškų. Terorizmas, antisemitizmas neretai yra stipresni pagrindiniai žodžiai, nei tiesiog etninės grupės identifikavimas tekste. Tarkime, straipsniai dėl žydų turto grąžinimo tiriamuoju atveju nesulaukė tokio dėmesio, kaip publikacijos apie antisemitizmą. Pavyzdžiui, prie straipsnio „V.Kavaliauskas: žydų turtas – nieko vertas“, (2004 10 25, DELFI) buvo užfiksuota mažiau komentarų, negu prie po poros savaičių pasirodžiusios publikacijos „Žydai įspėti, kad Baltijos šalyse stiprėja antisemitizmas“ (2004 11 08, DELFI – 359 komentarai).

2 LENTELĖ. Dažniausiai komentuotos publikacijos pagal konkrečias temas²

Komentuojamų straipsnių tema	Įvykiai	Publikacijos	Komentarų skaičius
<i>Etninio nepakantumo kurstymo atvejai</i>	Tinklalapio „Kavkaz Centr“ uždarymas	„VSD laikinai nutraukė čekėnų rėmėjų interneto svetainę“, 2004 09 18, DELFI	1058
	Antisemitiniai rašiniai <i>Respublikoje</i>	„Generalinė prokuratūra pradėjo tyrimą dėl antisemitinių rašinių dienraštyje <i>Respublika</i> “, 2004 03 12, DELFI	410
<i>Etniniai santykiai regione</i>	Laidos, šmeižiančios Lietuvą Rusijos žiniasklaidoje	„Rusijos žiniasklaidoje – provokacijos prieš Lietuvą“, 2004 09 23, DELFI	871
	Vilnijos lenkų kreipimasis dėl kompensacijų už prarastą turtą	„Vilnijos lenkai pradeda reikalauti kompensacijų“, 2004 08 06, DELFI	703
<i>Konfliktai</i>	Gailestingojo Jėzaus paveikslų perkėlimas	„Lietuvos lenkus papiktino sprendimas perkelti paveikslą iš lenkiškos bažnyčios“, 2004 03 19, DELFI	446
	Čekėnų pabėgėlių pasipiktinimas socialiniu aprūpinimu	„Kauno čekėnai kels tarptautinį skandalą“, 2004 07 01, DELFI	323

Duomenų šaltinis: Naujienų portalas DELFI.

² Temos išskirtos remiantis tyrimo „Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje“ publikacijų analizės metu sudarytomis temų grupėmis (Diliūnaitė 2005, p. 36).

Komentavimas iš esmės remiasi ne argumentuotos diskusijos poreikiu, o emocijomis. Nepopuliariausios temos – vadinamosios solidarumą, toleranciją skatinančios iniciatyvos, geros praktikos žiniasklaidoje ir visuomenėje pavyzdžiai, kultūra. Šio tyrimo kontekste būtent priešpriešos – tiek tarp etninių grupių, tiek etninės mažumos viduje – buvo varančioji jėga, dėl kurios išplieskė didžiausios emocijos, vyko aršiausios diskusijos. Konfliktas gali būti sukonstruotas, „sutirštintas“, situacija suplakta su kitos valstybės politika: rusų – su Rusijos vidaus bei užsienio, Lietuvos žydų – su Izraelio pozicija politiniais klausimais. Tokiose diskusijose tautinių mažumų atstovais prisistatantiems komentatoriams itin sudėtinga dalyvauti, nes jie įtarinėjami reiškiant kažkokių valstybei priešišku jėgų poziciją: *ko čia tupi Lietuvoje ir nepatenkintas viskuo vedi komentarus – tau kelias atviras – vali so svojej propogandoj v Rossiju. Ten tavo tėvynė.*

Emocijos, įvykiams, naujienoms priskiriamos prasmės, o ne patys įvykiai yra pagrindinė komentarų varomoji jėga. Diskusija etninių mažumų, etniškumo tematika paprastai yra paremta etninės daugumos palaikymu, neieškoma daugiau aspektų, argumentų. Išvados nėra daromos, dominuoja ne konteksto analizė, bendros tiesos paieška, o smerkiantys apibendrinimai.

Anonimiškumas kaip komentarų erdvės bruožas: komentatorių vaidmenys

Idealiu atveju komentarai internete galėtų kurti viešąją diskusijų erdvę. Tačiau, kaip pastebi L. Donskis, viešoji erdvė yra neįsivaizduojama be save aiškiai identifikuojančio ir suvokiančio politinio ir moralinio individo, t. y. asmens, aktyviai siekiančio palaikyti, o ne slėpti savo individualumą ir tapatybę (Donskis 2004). Anonimiška auditorija savo ruožtu veikia tam tikrą į etnines grupes nukreiptą nepakantumo, netolerancijos retoriką, generuoja tam tikrus vaidmenis ar stereotipines nuostatas pasisakymuose.

Pasislėpę po įvairiausiai slapyvardžiais, individai komentaruose kuria empiškai nesuvokiamos minios išpūdį, erdvę, kurioje negalima (pasi)tikėti niekuo – o gal abi puses palaiko tas pats komentatorius, pasislėpęs po skirtingais slapyvardžiais? (Čia puiki iliustracija galėtų būti viename komentare pateiktos dvi pozicijos – *blogietis: visi bando pamokslauti, kaip komentatoriai turi komentuoti. Nepatinka – uždarykit komentarus. Gerietis: sutinku su straipsniu. Komentuojant Rusijos–Lietuvos temą, per daug pasiduodame negatyvioms emocijoms. O neapykanta gimdo neapykantą*). Kas yra tas komentatorius *Putin*, rusiškai išsakantis savo (prorusišką) poziciją, arba *Leonidas*, raminantis diskusiją: *be pykčio...?* Žinoma, yra ir pasirašančiųjų (tikrais?) vardais, tačiau dauguma savo anonimiškumą saugo ypač kruopščiai: „oponentai“ tik replikuoja

į kito pasisakymus (*to rusas*), bet patys savęs niekaip neįvardija, pasirašoma ir kaip *iiiiii*, *www*, *a*, arba *klausimas*, *faktas*, *taigi*.

Kadangi pokalbių dalyviai kiekvienu atveju gali sukonstruoti naują slapyvardį, neretai vardas tapatinamas su nagrinėjama problema. Pakankamai didelė grupė – vadinamieji „apsimetėliai“, kurių vardai paprastai siejami su nagrinėjama tema: pavyzdžiui, jau minėtasis *Putinas* arba *Valionis*, *Zuokas*. Panašiai galime traktuoti ir kitus diskusijų dalyvius, pasivadinusius *nacis*, *antisemitas*, *rasistas*. Dar vienas komentuotojų vardų tipas – slapyvardyje įkūnytose nepakantumo apraiškos: *valkatų nereik* arba *čia kacapų propagandinis kanalas*. Šių dalyvių pozicija paprastai emociinga, kategoriška, ne visuomet logiška ir argumentuota. Būtent čia nepakantumo formos pasireiškia atviriausiai: *čigonus – į getą, aptvert taborą, kad niekas neįeitų ar neišeitų, eist kartą per dieną duot, po savaitės tie „juodašikniai“ patys emigruos į Rusiją. Čia jiems ne vieta*.

Komentarų anonimiškumas nepaneigia fakto, jog diskusijos naujienų portaluose tampa viešojo diskurso dalimi ir turi įtakos etninio nepakantumo sklaidai. Komentarų autorių prisiimamos stereotipinės nuostatos, vaidmenys, žaidimas su įvairiais identitetais savaime tampa socialinio diskurso dalimi, atspindi socialinę situaciją, kontekstą, kuriame egzistuoja komentarai, transliuoja ir plėtoja socialinėje aplinkoje egzistuojančias idėjas.

Etninių grupių vaizdiniai internetinėje žiniasklaidoje: komentarų ir straipsnių turinio palyginimas

Internetinės žiniasklaidos specifika leidžia apie dvi plotmes – tekstus ir jų komentarus – kalbėti kaip apie vieną komunikacinę erdvę. Prasminga palyginti abiejose erdvėse išskiriamus etninių grupių paveikslus: ar egzistuoja ryšys tarp to, kas kalbama, ir to, kaip reaguojama į tekstą?

3 lentelėje sugretinti dviejose tyrime aptariamose plotmėse – internetinės žiniasklaidos publikacijose ir komentaruose – egzistuojantys etninių grupių paveikslai. Komentaruose išvelgiami stereotipai yra labiau apibendrinantys, kategoriškesni, „stipresni“, jiems būdingos naujienų tekstuose nesutinkamos atviro nepakantumo formos. Tačiau ryšys tarp to, kas kalbama, ir to, kaip reaguojama į tekstą, egzistuoja. Jei straipsnyje galima išvelgti tik subtilias etninio nepakantumo užuominas, komentaruose jos išsilieja kaip atviros nepakantumo apraiškos.

Čigonų ir čečėnų įvaizdžiai publikacijose ir komentaruose savo kontekstu iš esmės sutampa, skiriasi tik vaizdinių sodrumas, intensyvumas, stiprumas. Ypač pabrėžiama šių grupių, kaip problemų, dimensija. Dominuoja puolimas, kaltinimas, priekaištavimas: publikacijose ir komentaruose išryškėja tokie pagrindiniai žodžiai, kaip „nenori dirbti“, „nenori integruotis“, jie laikomi egzotiškais: čigonai – dėl gyvenimo būdo, čečėnai – dėl religijos, pabėgėlių statuso.

3 LENTELĖ. Etninių grupių vaizdiniai internetinėje žiniasklaidoje

Etninė grupė	Publikacijose	Komentaruose
<i>Čigonai</i>	Skurdžiai gyvenanti, uždara (gyvena tabore) deviantinė grupė, siejama su narkotikų verslu. Individualiai vaizduojami kaip agresyvūs, nepatenkinti valdžios veiksmais. Pabrėžiamas nenoras keistis, dalyvauti visuomenės gyvenime, dirbti	Vagys ir narkotikų prekeiviai. Jie tingi dirbti, nenori integruotis, o visa bendruomenė pasižymi tam tikra ypatinga prigimtimi, kurios negalima pakeisti (turi „savo įstatymus“). Pati bendruomenės gyvensena traktuojama kaip deviantinė
<i>Žydai</i>	Žydai turi priekaištų lietuvių tautai (antisemitizmas, holokaustas). Jiems svarbūs turto klausimai, kurie sukelia priešpriešas ir bendruomenės viduje	Godūs, trokšta turto bei siekia valdyti Lietuvą ir pasaulį. Įtakingi, siekia manipuluoti ir visuomenės sąmone, skleisti propagandą. Tapatinami su žydų mafija
<i>Rusai</i>	Akcentuojama rusų keliama grėsmė valstybei, siejami su Rusijos oligarchija. Aktyvūs politinio gyvenimo dalyviai	Siekia daryti įtaką politikai ir kitoms visuomenės gyvenimo sritims. Akcentuojama grėsmė Lietuvos valstybei – pabrėžiamas Lietuvoje gyvenančiųjų lojalumas Rusijai. Palaikoma nuostata, jog Lietuvą jie suvokia kaip „savo“ šalį, todėl nesimoko kalbos
<i>Lenkai</i>	Aktyvūs politinio gyvenimo dalyviai. Įvairiose visuomenės gyvenimo srityse su dauguma kovoja dėl savo teisių	Vaizdiniai paveikti istorijos ir patirtų istorinių nuoskaudų dėl bendrų kultūrinių figūrų bei vietovių. „Tuteišiai“, sulenkėję lietuviai, gyvenantys daugiausia Vilniaus krašte
<i>Čečėnai</i>	Nesugebanti integruotis, skurdžiai gyvenanti grupė. Musulmonai, besilaikantys religinių tradicijų. Individualiai vaizduojami kaip nepatenkinti valdžios veiksmais. Kenčia nuo visuomenėje egzistuojančių neigiamų stereotipų atžvilgiu	Žiaurūs, agresyvūs individai, siejami su nusikalstama veikla, terorizmu. Nesugeba prisitaikyti, adaptuotis, tingi ar nemoka dirbti

Duomenų šaltinis: Naujienų portalas DELFI.

Žydų ir lenkų įvaizdžiai publikacijose bei komentaruose skiriasi. Publikacijų retorika nuosaikesnė, žydų atveju ją net galima būtų įvardyti kaip atsiprašymo ir tolerancijos skatinimo (dominuoja antisemitizmo, holokausto temos). Tačiau komentaruose dominuoja priešinga retorika, akcentuojamos numano-

mai šių grupių Lietuvai keliamos grėsmės. Ypač ryškus pavyzdys – „žydų mafijos“ fenomenas, žydų bendruomenei komentuose priskiriamas noras užvaldyti Lietuvą ir pasaulį. Tiek žydų, tiek lenkų vaizdavimo atvejais pabrėžiama šių etninių grupių priešprieša daugumai ir konfliktai (lenkų – politiniame gyvenime (Vilniaus krašte), žydų – siekiant žydų bendruomenės priklausiusio turto gražinimo).

Rusų įvaizdžiai publikacijose ir komentuose nėra kardinaliai skirtingi (kaip žydų ir lenkų atvejais), bet neturi ir ypatingo neigiamo krūvio (kaip vaizduojant čigonų ir čėčėnų bendruomenes). Iš esmės tai netiesiogiai patvirtina ir kitų tyrimų duomenys, pasak kurių rusų tautinė grupė išsiskiria tuo, kad jos „problemos“ lyg ir nėra nagrinėjamos kaip specifinės „tautinės mažumos“ problemos (Beresnevičiūtė, Nausėdienė 1999). Komentuose kalbėjimas nukreipiamas į išorę, į dvišalius Lietuvos ir Rusijos santykius, akcentuojant gyvenančių Lietuvoje rusų lojalumą Rusijai.

Šiuolaikinis rasizmas pasižymi diskursyvumu, ne atviromis prievartos ar smurto apraiškomis, o tekstu bei kalbėjimu (van Dijk 2000). Internetinės žiniasklaidos publikacijose ir komentuose egzistuojantys etninių grupių vaizdiniai atskleidžia etninio nepakantumo fenomeno diskursyvumą ir daugialypiskumą – jis konstruojamas per socialines, kriminalines, politines ir istorines dimensijas. Kaip rodo etninių mažumų įvaizdžių komentuose ir publikacijose sugretinimas, neretai tekste bei komentuose dominuoja ta pati, tik skirtingo intensyvumo, retorika, tie patys įvaizdžiai. Taigi galima vėl grįžti prie amžinos diskusijos, ar žiniasklaida daro įtaką viešajam diskursui, ar viešasis diskursas nulemia tai, kaip yra vaizduojamos tautinės mažumos.

Naujienu komentaram internete – maža įsivaizduojamo viešosios nuomonės žemėlapiu dalis. Kita vertus, reiškinio aktualumas neblėsta, net jei komentatoriai iš tiesų sudaro tik nedidelę, nereikšmingą visuomenės dalį. Teisinės normos ir tolerancijos principai demokratinėje visuomenėje užtikrina, kad visos etninės grupės bus vienodai gerbiamos, turės lygias socialines galimybes, nebus diskriminuojamos. Tačiau viešai matomi komentaram byloja apie neapykantos kultūrą. Atviras klausimas: ar tai demokratinės visuomenės bruožas?

Baigiamosios pastabos

Implicitiškasis netolerancijos aspektas vis dar lieka žiniasklaidos kuriamo viešumo dalimi. Naujienu komentaram internete – grįžtamasis informacijos srautas, paveiktas publikacijos bei ją veikiantis. Publikacijos ir jų komentaram atspindi du internetinės žiniasklaidos poliuis, du aspektus – tekstą ir „kalbėjimą tekstu“, redaguotą ir neredaguotą kalbą. Neretai daroma skirtis tarp to, kas

vieša (publikacijos), ir „pusiau privačios“ neformalių pokalbių erdvės (komentarų). Tačiau abi plotmės – tekstai ir reakcija į juos – egzistuoja viename komunikaciniame diskurse, yra tarpusavyje susiję.

Visuomenėje vis garsiau diskutuojama, kaip vertinti komentarus internete. Kaip (ir ar išvis įmanoma) kovoti su etninio nepakantumo apraiškomis interneto komentaruose? Internetinės žiniasklaidos eroje vis sunkiau nepakantumo apraiškas žiniasklaidoje sutalpinti į supaprastintą schemą, skiriančią *butines*, apibūdinančias kasdieninį, neviešą bendravimą, bei *institucines*, formaliu lygmeniu įtvirtintas, netolerancijos formas. Kalbinė raiška internete – visuomenės diskurso dalis, todėl bet kokios nepakantumo apraiškos joje taip pat privalo būti vertinamos rimtai. Komentarai kaip reiškinyš nėra ligos priežastis, jie tėra simptomai tų procesų, kurie vyksta visuomenėje. Etninių grupių paveikslai juose apibendrina netolerancijos fenomeną, atskleidžia tam tikrą dominuojantį požiūrį, baigtinę stereotipinių nuostatų aibę. Tokiame kontekste komentarai yra tarsi visuomenės veidrodys, kuriuo remdamiesi galime bandyti kurti prevencines tolerancijos visuomenėje skatinimo programas, komunikacinę strategiją. Suvokę tam tikras mąstymo schemas, identifikavę vyraujančią retoriką bei (nors ir ne visaapimančias) visuomenės nuotaikas galime daugiau dėmesio skirti visuomenės nuostatų keitimui, skatinti diskusijas ir pilietiškumą visuomenėje, ugdyti toleranciją žiniasklaidoje, taip pat ir internetinėje erdvėje.

LITERATŪRA

- Baym N. K. (2002) Interpersonal Life Online, [http://www.sagepub.co.uk/pdf/books/009523Ch04.pdf]
- Balčytienė A. (2002) Technikos perversmai ir žurnalistika. *Darbai ir dienos*, T. 31, p. 155–178.
- Beresnevičiūtė V., Nausėdienė I. (1999) Trys Lietuvos dienraščiai („Lietuvos rytas“, „Respublika“, „Lietuvos aidas“) apie tautines mažumas Lietuvoje. *Sociologija: Mintis ir veiktumas*, Nr. 1 (3), p. 67–78.
- Diliūnaitė L. (2005) Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje. Komunikacijos ir informacijos magistro darbas, VDU.
- Donskis L. (2004) *Pilietinė visuomenė ir jos priešai. Autoritetas, tiesa ir viešoji erdvė. Ver-sus aureus.* – 172 p.
- Kas yra DELFI skaitytojų komentarai? (2006) [www.delfi.lt/help/comments]
- Reklama DELFI portale (2006) [http://ads.delfi.lt/index.php]
- Remeika A. (2006) Interneto komentatoriai dažnai nepaiso ribų [http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11263536]
- Strabac Z., Listhaug O. (2004) *Patterns of Ethnic Intolerance in Europe*, [www.prio.no/page/CSCW_news_details]
- van Dijk T. A. (2000) New(s) Racism: A discourse analytical approach. In Cottle S. (Ed.), *Ethnic Minorities and the Media*. Philadelphia: Open University Press, 256 p.

Ethnic Intolerance in the Lithuanian Internet Media: Comments on the Internet

Lina Auškalnienė

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

SUMMARY. In a democratic society, freedom of speech and freedom of the press are directly associated with social responsibility, social integration, and tolerance. Still, cases of discrimination or ethnic intolerance in the media and questions of preventing racism, xenophobia, and other forms of ethnic intolerance are of extreme importance for the society's discussions. National and international laws and professional regulations define media practices. The case of internet media and especially the case of comments on news portals give a possibility to take a new look at public discourse. In this case, interactive, free internet media is a specific, intolerance-sensitive space. The subject of this research is the phenomenon of ethnic intolerance. It is still a sensitive theme in society. Only recently have cases of intolerance in the comments sections of news portals gained more attention in society and the media. This case study of comments in the internet media turns our attention to the spreading of overt ethnic intolerance in the media.